

INTEGRAČNÍ CÍLE SOCIÁLNÍCH PODNIKŮ – MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE

SOCIAL ENTERPRISES INTEGRATION GOALS – OPPORTUNITIES OF SOCIAL WORK

Vendula Gojová

Abstract: *There is a general expectation from social work to provide clients protection from social exclusion or to support them in their reintegration into society. In situation, when employment is considered to be a keystone of integration, social work gets into trouble, as social work is not able to create any job opportunities itself. The author in a paper argue about distinguished changes allied foremost to labour market changes, and their goal is to identify social work's opportunities to deal with these risks, or to prevent them. Concept of integration and concept of social entrepreneurship (especially enterprises WISE) are topic of the text.*

Theoretical solvents are discussed with research results "Social Work in the social entrepreneurship area" funded by Student research Found by University of Ostrava. The research process in this area has two phases – qualitative and quantitative.

The topic of this text is 1st phases, which research aim is to contribute to recognition of social entrepreneurship's reality and put forward possibilities of social work application in the area of social entrepreneurship. In this research phase are realized semi-structured interviews with social entrepreneurship's founders, eventually with social workers. The basic principle of the choosing social entrepreneurs is the principle of theoretical selection. The interviews are analysed by the method of grounded theory in this time.

There are two types of social enterprises by ways of achieving integration objectives. For each type are identified means of the social work and are discussed its opportunities for further development of the relationship between social entrepreneurship and social work.

For the integration goals of social work is promising, when founders/managers of social enterprises have background of social work. Such social enterprises and social entrepreneurs can be seen as change agents working towards the development of local communities.

Keywords: *Social enterprise, Social entrepreneurship, Social Integration, Social work, Research, Community development.*

Úvod

V době diskusí o stavu současné společnosti, o změnách a o sociálních rizicích, které přinesl proces modernizace je velkým tématem sociální práce, kterým směrem se

ubírat tak, aby pružně a efektivně byla schopná reagovat na všechny současné a přicházející společenské změny.

Obecně se od sociální práce očekává, že bude svým klientům poskytovat ochranu před sociálním vyloučením nebo je bude podporovat v jejich reintegraci do společnosti. V situaci, kdy je zaměstnání považováno za klíčový prvek integrace, se dostává sociální práce do jistých nesnází, neboť sama o sobě pracovní místa vytvářet nedokáže. (Castel, 2003)

Proto, že sociální ekonomika je považována za jednu z možných cest z krize sociálního státu a za jeden z možných nástrojů řešení sociálních problémů, je žádoucí podívat se na podobu případného vztahu sociální práce a právě sociální ekonomiky. Jeden z přístupů (Noya, Clarence, 2007) k definování oblasti sociální ekonomiky zdůrazňuje principy sociálně ekonomických subjektů – zejména nadřazenost zájmů a potřeb jednotlivců a komunit nad zisky. Integrovaným prvkem tohoto přístupu je propojení ekonomických aktivit a sociálních a/nebo environmentálních cílů a užití postupů a metod se sociálním přínosem. Cílem tohoto textu je identifikovat možnosti sociální práce v oblasti sociálního podnikání se zvláštní pozorností na způsoby naplňování jeho integračních cílů.

Príspevek tak tematizuje sociální podnikání a koncept integrace a představuje diskusi získaných poznatků s výsledky kvalitativní fáze výzkumu “Sociální práce v kontextu sociálního podnikání” realizovaného na Katedře sociální práce Fakulty sociálních studií Ostravské university v rámci Studentské grantové soutěže Ostravské university.

1 Teoretická východiska

1.1 Sociální podnikání

Právě v období, kdy problémy ekonomik tzv. vyspělých států nabírají na intenzitě, bychom se měli zaměřit na nové alternativní formy podnikání, které by mohly změnit, alespoň v malém měřítku, problematiku (ne)zaměstnanosti. Na sociální podnikání lze nahlížet jak na mikroúrovni, jako na podnikatelské činnosti zacílené na zaměstnávání skupin osob ohrožených nezaměstnaností, tak na makroúrovni, jako na strategie států ulevit svým rozpočtům v oblasti social welfare (Lehner, 2012) a přenést tak část své zodpovědnosti na jiné subjekty. Můžeme obecně konstatovat, že „sociální podnikání reprezentuje pojmový deštník pro obrovskou škálu inovativní a dynamické mezinárodní praxe a diskurzu v sociálním a environmentálním sektoru“ (Nicholls, Cho, 2006, s. 5).

Zahra (2009) uvádí přehled definic sociálního podnikání z dostupné literatury. Lze z nich identifikovat různé proudy a perspektivy:

- Soustředění se na inovaci a podnikatele jako jediného aktéra pracujícího pro komunitní rozvoj (Reis, 1999),
- vnímání podnikatele jako hlavního aktéra změny ve společenské dimenzi (Drayton, 2002),

- zdůrazňování práce komunity, dobrovolnických a veřejných organizací (Shaw, 2004).

Jedním z hledisek, jak lze nahlížet koncept sociálního podnikání, je nový podnikatelský přístup inovující a ovlivňující aktivity tradičního třetího sektoru, který jej však nehodlá nahradit (Defourny in Nyssens, 2006).

Vliv prvků tržních mechanismů vstupujících do oblasti sociální práce lze samozřejmě nahlížet z různých pozic. Především v německy mluvících zemích je vztah sociální práce a sociálního podnikání spojován často s pojmem „ekonomizace sociální práce“ (Schröter, 2011, Spatscheck, 2005). Autorka tohoto textu se ale spíše přiklání k pojetí sociálního podnikání jako cíle komunitního rozvoje a tedy i nástroje sociální integrace společnosti. Přičemž komunitní rozvoj chápe jako jeden z modelů komunitní práce. Proces komunitního rozvoje lze vnímat jako změnu, která se děje v komunitách a je zaměřena na vytvoření podmínek pro řešení problémů. Sociální pracovníci používající ve své práci právě model komunitního rozvoje intervenují především na makroúrovni sociální práce. Snaží se tedy pracovat na úrovni komunit, samosprávy, potažmo státu. Jejich práce se tedy poněkud liší od obvyklých intervencí sociální práce, kdy je pozornost sociálních pracovníků orientována především na jednotlivce. Odehrává se tedy na mikroúrovni.

Sociální podnikání je činnost ekonomická, má-li tato činnost sociální cíle. Z iniciativy místní komunity nebo skupiny občanů je sociální podnikání nastartováno, zapojuje do ekonomiky místní zdroje včetně nemonetárních (např. svépomoc, dobrovolnictví) a jeho užitky jsou soustředěny zpět do komunity nebo regionu (Hunčová, 2007). Je patrné, že sociální podnikání otevírá nový pohled na ekonomiku i sociálně – jde o činnost konanou nejen za účelem zisku a zároveň nejde pouze o poskytování péče potřebným. Sociální podnik lze úzce definovat jako instituci poskytující pracovní místa znevýhodněným osobám na trhu práce. Z tohoto pohledu je směrodatný ekonomicky aktivní občan a zajišťování spokojenosti jeho komunity. Pro sociální podnik je tedy výchozím prvkem konkrétní ekonomická aktivita zvyšující šanci znevýhodněných osob uchytit se na trhu práce. Základní podmínkou je pak aktivní participace členů znevýhodněné skupiny a blaho komunity (Hunčová, 2006). Jako významné se sociální podniky jeví pro místní rozvoj (Dohnalová, 2010). Kvůli velké diverzitě právního uznání sociálních podniků jednotlivých evropských zemí jsou často k jejich identifikaci používána kritéria vytvořená sítí EMES (mezinárodní výzkumná síť), rozdělená do dvou dimenzí – ekonomické a sociální.

Hlavními charakteristickými rysy sociálních podniků je výroba zboží nebo prodej služeb, vysoký stupeň autonomie, nižší platové ohodnocení a vysoká míra ekonomického rizika. Ale primárním cílem všech, je pomoc skupinám, které jsou znevýhodněny na běžném trhu práce, pro něž jsou charakteristická pracovní místa s lepším platovým ohodnocením a větší možností karierního růstu. (Borzaga, Defourny, 2004)

Jedním z výsledků přehledu typů sociálních podniků, který provedl EMES v roce 2003, je koncept sociálního podniku typu WISE (Work Integration Social Enterprise) (Campi, Defourny, Grégoire in Nyssens, 2006), jež je určen pro sociální integraci osob a komunit prostřednictvím jejich zařazení na trh práce. Specifickým, nečlenským

sociálním podnikem typu WISE je sociální firma. Fungování sociálních podniků typu WISE často nezávisí na jejich produkci, obvykle však paralelně poskytují sociální služby a podporu cílovým skupinám a komunitám aktivně participujícím (prostřednictvím členství nebo jinak) na dění v těchto podnicích. V rámci konceptu WISE lze jako sociální podniky označit nejen ne-pro-ziskově (non-for-profit) a sociálně orientované organizace a sdružení, ale i podniky komunální a aktivity sociálně odpovědných podniků, zejména sociálních firem (poskytujících cílovým skupinám asistované zaměstnávání).

Objekty zde prezentovaného výzkumu byli sociální podnikatelé, kteří vedli (a také zakládali) právě sociální podniky typu WISE.

Vzhledem k hlavnímu cíli sociálních podniků typu WISE – (re)integrace osob a komunit do společnosti prostřednictvím jejich zařazení na trh práce – obraťme v následující kapitole krátce pozornost na koncept integrace a pokusme se diskutovat podoby uplatňování tohoto konceptu ve zkoumaných sociálních podnicích a reflektovat přitom možnosti sociální práce při dosahování tohoto cíle.

1.2 Koncept sociální integrace ve způsobech dosahování cílů sociálních podniků

Cílem sociálních podniků typu WISE je tedy sociální integrace zaměstnanců do společnosti prostřednictvím jejich pracovního uplatnění. Tato integrace nemusí pouze spočívat v zaměstnanosti jako takové, ale rovněž může mít podobu vzdělávání a karierního růstu (tedy ve zvyšování zaměstnatelnosti). Spolu s Vandembrouckem (in Esping-Andersen, 2002) můžeme na sociální integraci cílové skupiny nahlížet jako na společný produkt jednak participace zaměstnanců na „svém“ sociálním podniku a jednak participace stakeholders na fungování takového podniku.

Podívejme se na integraci nejprve v obecné rovině. Integraci jako koncept lze definovat jako stabilitu vztahů jednotlivých částí systému (ve smyslu celku), jejichž hranice je jasně odděluje od jejich prostředí. Integrace, v sociologickém kontextu (Lockwood in Zollschan, Hirsch, 1964), vyjadřuje stabilní, kooperující vztahy uvnitř jasně definovaného sociálního systému. Integrace může být také nahlížena jako proces posilující vztahy uvnitř systému a uvádějící nové aktéry a skupiny do systému a jeho institucí. Např. integrace znevýhodněných osob na trh práce je proces. Pokud je tento proces úspěšný, lze danou společnost nazvat v tomto směru integrovanou.

Lockwood (in Zollschan, Hirsch, 1964) vychází ze sociologické teorie sociálních systémů. Systém integrace je výsledkem anonymních funkcí institucí, organizací a mechanismů – stát, právní systém, trh, právní osoby nebo finance. Sociální integrace, v kontrastu, odkazuje na inkluzi jednotlivců do systému, na vytváření vztahů skrz jednotlivce a jejich přístup ke společnosti. To je výsledkem vědomé a motivované interakce a kooperace jednotlivců a skupin. Přičemž je kladen důraz právě na uvědomovanou interakci všech zainteresovaných, tedy sdílení společného cíle. Je bláhovou představou (Goldthorpe et al., 1968-1969), že integrace skupin osob znevýhodněných skupin na trhu práce dosáhneme pouze tím, že zvýšíme mzdy, zlepšíme pracovní podmínky a zavedeme liberálnější politiku zaměstnanosti. Změny jedné části systému sice systém ovlivní, ale kýženého cíle nedosáhnou.

Ve shodě s cílem a tématem tohoto textu jsou vybírány dvě kategorizace možných forem integrace, které lze analogicky použít jako možné dimenze způsobů dosahování integračních cílů sociálního podnikání (viz Tab. 1).

Autorem první z nich je sociolog zabývající se právě konceptem integrace (jeho kategorizace je zde aplikována na způsoby dosahování integračních cílů zkoumaných sociálních podniků), autorem druhé klasifikace je ekonom zkoumající neziskové a kooperativní ekonomiky.

Esser (2000) identifikuje čtyři základní formy sociální integrace:

1. Akulturaci (aculturation, také termín socialisation) je proces, kterým jednotlivec získává znalosti, kulturní standardy a kompetence potřebné k úspěšnému působení ve společnosti (ve smyslu interakce). V kontextu prezentovaného výzkumného tématu lze do této formy řadit aktivity teoretické přípravy na zaměstnání.
2. Začlenění (placement) znamená individuální získání pozice ve společnosti – ve vzdělávacím nebo ekonomickém systému, v profesích, nebo jako občan. Placement také zahrnuje získání/osvojení práv spojených se specifickými pozicemi a příležitost vybudovat sociální vztahy a získat kulturní, sociální a ekonomický kapitál. Akulturace je nezbytný předpoklad této formy sociální integrace. V kontextu prezentovaného výzkumného tématu a cílových skupin sociální práce jde v zásadě o pracovní (v některých zemích sociální) rehabilitaci.
3. Interakce (interaction) je uskupení vztahů a sítí jednotlivci, kteří sdílejí vzájemnou orientaci. Toto zahrnuje přátelství, romantické vztahy nebo manželské svazky, nebo obecnější členství v sociálních skupinách. V kontextu prezentovaného výzkumného tématu se tato forma může vyskytovat v situacích, kdy jsou klienti sociální práce zaměstnání v chráněných dílnách a naskytuje se jim tak prostor k jiné formě interakce s podobně znevýhodněnými osobami, než doposud (nyní jsou pracující).
4. Identifikace (identification) odkazuje na individuální identifikaci se sociálním systémem: jedinec se vidí jako součást kolektivního celku. Identifikace má kognitivní a emocionální aspekty. Pokud má člověk cítit identitu se širším celkem, pak toto lze stěží naplnit v předchozí formě sociální integrace. Částí celku se nelze stát v jakémsi vymezeném a zcela chráněném prostoru, který sdílí z velké části pouze osoby s určitým znevýhodněním.

Defourny (in Nyssens, 2006) popisuje čtyři formy integrace v souvislosti se zaměstnáním, specificky v sociálních podnicích:

1. Přechodné zaměstnání, které umožní znevýhodněnému přístup k pracovnímu trhu, byť jen krátkodobý. Významným prvkem je v této formě i kvalifikační školení nebo stáž, díky kterým integrovaný nabyde řadu nových zkušeností. Řada těchto podniků, byť mají společný cíl, se ale ve způsobu naplňování cíle liší. Charakteristickým prvkem těchto podniků, je rychlý způsob integrace a v návaznosti na to je také většina pracovních smluv psána na dobu určitou.
2. Vytvoření samo udržitelných pracovních míst s částečnou dotační podporou. Tato podpora pramení z Evropské unie nebo z pokladen jednotlivých států. Tato pracovní místa jsou ekonomicky udržitelná ve střednědobém měřítku. V první fázi jsou tyto

veřejné dotace poskytnuty k rozvoji profesionálních nedostatků cílové skupiny. A doba jejich existence je časově omezena, tzn. že se tok peněz zastaví v době, kdy zaměstnanci vyrovnají svou konkurenceschopnost na normálním pracovním trhu. Po skončení dotačního období, musí samotný podnik financovat náklady spojené s integrací zaměstnanců. Jedná se o novější typ sociálních podniků.

3. Plná udržitelnost se stoprocentní dotační formou. Tento způsob integrace využívají lidé, kteří mají vysoké překážky v procesu pracovního začlenění. Jedná se především o zdravotně hendikepované osoby. Tyto WISE podniky, jak píše Defourny, patří k nejstarším. Jde např. o chráněné dílny, které v 80% fungují z finančních prostředků veřejné správy a také z dobrovolných darů občanské společnosti.
4. Integrace prostřednictvím produktivní činnosti. Produktem může být veřejný statek, který neovlivňuje spotřebitele¹ a produkt, který spotřebitele ovlivňuje².

Většina sociálních podniků (Defourny in Nyssens, 2006) upřednostňuje kombinaci výše uvedených forem integrace. Způsoby zastoupení jednotlivých podniků jsou v zemích Evropské unie různé, stejně tak jak jejich legislativní rámec (např. v České republice sociální podniky dosud legislativně ukotveny nejsou). Jak už je zmíněno výše, jednou z nejstarších forem sociálního byznysu, je mj. forma chráněných dílen, jejichž cílem je pomáhat hendikepovaným lidem, kteří obtížně nalézají práci na běžném pracovním trhu.

2 Metody výzkumu “Sociální práce v kontextu sociálního podnikání“

Metateoretickým předpokladem výzkumu byl symbolický interakcionismus – tedy způsob jak lidé události pojmenovávají (co říkají), co a jak dělají, je výsledkem jejich interpretace vlastního sociálního světa. V kontextu výzkumu to znamená, že komunikační partneři mohou sociální podnikání různě interpretovat a to se může promítat do různých pohledů na význam tohoto podnikání jako sociálně přínosného pro znevýhodněné skupiny osob/pro lokální komunitu. Různé interpretace sociálního podnikání mohou vést také k různým názorům na možnosti uplatnění sociální práce v této oblasti a mohou naznačovat různé formy intervence sociální práce (jednotlivec, skupina, komunita), různými subjekty (pracovní pozice, typ (sociální) služby) s různou podporou (veřejností, samosprávou, donorů, zřizovatele apod.).

Tedy prostřednictvím:

- Porozumění postupům uplatňovaným v sociální dimenzi sociálního podnikání,
- identifikace oblastí a podob uplatnění sociální práce v oblasti sociálního podnikání a
- zjištění, zda a v jakých rolích působí profese sociální práce v českých sociálních podnicích,

¹ non - rival consumption – termín z ekonomie

² non-excludable - termín z ekonomie

výzkum směřoval k zodpovězení hlavní výzkumné otázky - Jaké jsou oblasti a podoby sociální práce uplatňované v oblasti sociálního podnikání?

Pokud řešíme komplexní výzkumné otázky, lze využít silných stránek kvalitativních i kvantitativních postupů – můžeme v rámci jedné studie použít smíšený výzkum, a to za předpokladu teze jejich kompatibility (Hendl, 2005). V tomto případě nejde o nahrazení obou tradičně užívaných výzkumných strategií, naopak v kontextu prezentovaného výzkumu bylo využito sekvenčního modelu smíšeného výzkumu. Tzn., aby bylo možné použít určitou metodu, je třeba nejdříve aplikovat metodu jinou (Green in Hendl, 2005). V tomto případě je jeho začátek proveden kvalitativní strategií a pro testování nalezených konceptů byla použita následně strategie kvantitativní.

Vzhledem k tomu, že se velmi málo odborných diskuzí zabývá konkrétními podobami a oblastmi sociální práce v oblasti sociálního podnikání, bylo nezbytně nutné využít v první fázi výzkumu kvalitativní výzkumné strategie a pomocí polostrukturovaných rozhovorů se sociálními podnikateli se zaměřit na postupy uplatňované v sociální dimenzi sociálního podnikání z pohledu komunikačních partnerů. Z každé následující kategorie byly metodou sněhové koule vybrány 3 - 4 sociální podniky:

- Sociální podnik bez sociálního pracovníka,
- sociální podnik s částečnou spoluprací se sociálním pracovníkem,
- sociální podnik se značnou spoluprací se sociálním pracovníkem (sociální pracovník je zde zaměstnancem).

Rozhovory byly realizovány v časovém období od května 2011 do dubna 2012. Kvůli potřebě teoretického nasycení proběhly ve třech sociálních podnicích i rozhovory doplňující. Celkem bylo v rámci kvalitativní výzkumné strategie analyzováno 13 rozhovorů.

Výstupem této fáze výzkumu pak jsou pomocí zakotvené teorie (jakožto metody analýzy dat) (Strauss, Corbin, 1999, Mioviský, 2010) vytvořeny modely sociálních podniků z hlediska realizace sociální práce v nich. Tato fáze je ukotvena v kontextu konstruktivistického paradigmatu výzkumu.

Druhá fáze výzkumu byla orientována pozitivistickým výzkumným paradigmatem. To bylo možné použít po uzavření první části výzkumu orientované kvalitativní výzkumnou strategií, jejímž výstupem byla hypotéza (interpretační funkce hypotézy), resp. výše uvedené modely sociálních podniků, které byly následně v kvantitativní fázi výzkumu použity jako vstupní informace (explanační funkce) (Hubík, 2006). Výsledky první fáze výzkumu jsou tedy ověřeny v komunikaci s českými sociálními podniky, přičemž v této části výzkumu byly osloveny všechny sociální podniky v České republice (tj. cca 160) zařazené do databáze sociálních podniků sítě TESSEA (Tematická síť pro sociální ekonomiku). Nástrojem sběru dat byl v tomto případě dotazník, jeho návratnost byla pouze 28%. Kvantitativní data byla analyzována pomocí programu SPSS.

3 Rozbor výzkumného problému

Přestože hlavním cílem výzkumu bylo pokusit se odpovědět na otázku: Jaké jsou oblasti a podoby sociální práce uplatňované v oblasti sociálního podnikání?, v tomto textu budou diskutovány pouze podoby sociální práce ve snaze dosažení integračních cílů zkoumaných sociálních podniků. Tedy výsledky kvalitativní fáze výzkumu. Přičemž je použito dvou klasifikací forem integrace (Esser, 2000, Defourny in Nyssens, 2006) k určení možných dimenzí dosahování integračních cílů zkoumaných sociálních podniků a to, jak k nim může sociální práce přispívat.

Tab. 1: Srovnání forem integrace z vybrané literatury a výsledků části výzkumu

Esser (2000)	Defourny (in Nyssens, 2006)	SGS5/FSS/2012
akulturace		Vzdělávání (teoretická příprava na zaměstnání, na hledání zaměstnání)
začlenění	Přechodné zaměstnání se zaškolením	Trénink (pracovní/sociální) rehabilitace, rekvalifikace
	Zaměstnání se stoprocentní finanční podporou	
interakce	Zaměstnání s částečnou finanční podporou	Zaměstnání s částečnou finanční podporou (ESF)
identifikace	Udržitelné zaměstnání bez finanční podpory	Otázka budoucí schopnosti udržet pracovní místa díky jejich produkci po skončení dotace (tj. od roku 2013, dle trvání jednotlivých projektů)

Zdroj: Esser (2000), Defourny (in Nyssens, 2006), Závěrečná zpráva SGS5/FSS/2012 (2013)

Ve zkoumaných sociálních podnicích byl během analýzy provedených rozhovorů identifikován jednotně deklarovaný cíl „integrace určité znevýhodněné skupiny osob prostřednictvím jejího pracovního uplatnění“, avšak způsob jeho naplňování se u jednotlivých podniků značně lišil (ve shodě s Defourny in Nyssens, 2006 i Esserem, 2000). V zásadě je možné identifikovat dva způsoby:

1. Snaha postupně projít všemi formami integrace (od akulturace po identifikaci, resp. od přechodného zaměstnání se zaškolením po udržitelné zaměstnání bez finanční podpory)
2. „Rovnýma nohama do interakce“ (tedy bezprostřední poskytnutí pracovních míst na základě získání určité finanční podpory, většinou z ESF)

4 Dva typy sociálních podniků z hlediska naplňování jejich integračních cílů

Pro první způsob naplňování integračních cílů je typická dlouhodobá profesní zkušenost sociálního podnikatele s vybranou skupinou znevýhodněných osob (v případě prezentovaného výzkumu šlo o cílovou skupinu osob s duševním

onemocněním a o cílovou skupinu osob se zdravotním postižením). V těchto zkoumaných sociálních podnicích byl sociální podnikatel původní profesí sociální pracovník nebo manažer sociální služby určené právě pro zvolenou cílovou skupinu. Na dotaz, proč stávající sociální podnik založili, tito sociální podnikatelé dosti podrobně popisovali svou profesní zkušenost s cílovou skupinou a uvědomění si, že integrace lze dosáhnout postupnými, promyšlenými a dlouhodobými intervencemi.

Úryvek rozhovoru se sociální podnikatelkou: „...před pěti lety jsem založila asociaci sdružující organizace věnující se lidem zdravotně postiženým od dětství po dospělost. V prvním roce svého působení jsme zjistili, že největší problém je právě s integrací lidí se zdravotním postižením, kteří vyjdou ze školy....Takže proto jsme hlavní činnost asociace zaměřili právě na integraci dospělých do společnosti a to formou přípravy na práci, pracovní rehabilitaci, chráněné zaměstnání.... Pak jsme zjistili, že tito lidé potřebují bydlet, že se chtějí opravdu osamostatnit, takže jsme zřídili chráněné byty...Časem jsme zjistili, že ale chráněné zaměstnání nespěje tak úplně k integraci, tak jsme se začali zabývat zprostředkováním zaměstnání na otevřeném trhu práce...pak jsme v zahraničí viděli zblízka sociální podniky a dospěli jsme do fáze, kdy jsme se rozhodli sociální podnik založit. Beru to jako vyšší formu zaměstnání této cílové skupiny a další krok k jejich integraci do společnosti.“

Ve zkoumaných sociálních podnicích snažících se naplnit integrační cíle tímto způsobem je možné pozorovat snahu o vytvoření jakéhosi podpůrného multidisciplinárního týmu profesionálů (sociální pracovník, psycholog, psychiatr), jehož cílem je flexibilně navrhovat managementu sociálního podniku přizpůsobování pracovních podmínek specifickým potřebám zaměstnanců (z cílové skupiny) a poskytovat jim případnou podporu/pomoc v jejich osobních záležitostech (změny zdravotního stavu, komunikační problémy se zákazníky, problémy s bydlením, s financemi). Tyto snahy bychom mohli označit jako snahy inkluзивní (ve shodě s Lockwood in Zollschan, Hirsch, 1964). V těchto sociálních podnicích je však kladen důraz i na rozvoj/podporu občanských iniciativ přes informování široké veřejnosti (skrze pravidelnou spolupráci s médii), přes zainteresování místní samosprávy (snaha o získání zvýhodněného pronájmu prostor, pravidelná pozvání na akce sociálního podniku) po podporu místních formálních i neformálních skupin občanů (vytváření partnerství s NGO's, vytváření prostoru pro realizaci místních umělců, studentů, rodičů s malými dětmi, seniorů). To vše s promyšleným cílem – zapojit do utváření podoby sociálního podniku maximum zainteresovaných osob, skupin, institucí (stakeholders) proto, aby se pro ně stal stejně tak významný jako pro jeho zaměstnance (tedy cílovou skupinu). Tyto snahy sociálních podnikatelů můžeme označit jako snahy integrační (ve shodě s Lockwood in Zollschan, Hirsch, 1964, Goldhorpe et al., 1968-1969) a jejich činnost za aktivity komunitního rozvoje (ve shodě s Chytil, 2007, Henderson, Thomas, 2007, Popple, 1995).

V této skupině sociálních podniků je zajímavé pozorovat jakési rozdělení rolí (a analogicky podob) sociální práce. Je v nich vytvořena pozice sociálního pracovníka, je tady také zaměstnán, obvykle na částečný úvazek. Jeho náplní práce je především poskytování poradenství zaměstnancům z cílové skupiny (tedy v pojetí sociální práce „klientům“) a protože zkoumané sociální podniky měly několik málo zaměstnanců a vznikly jako dceřiné společnosti větších organizací sociální práce, poradenství

sociální pracovník poskytuje také v dalších programech zakládající organizace. Intervence sociální práce je těmito sociálními pracovníky poskytována na mikroúrovni, v životě jejich klientů, jde tedy opět o podporu inkluze.

Pak jsou zde ještě sociální podnikatelé-zakladatelé s pozadím sociální práce (sociálními pracovníky byli nebo se v oblasti sociální práce profesně pohybovali), kteří aktivně a cíleně vytvářejí a využívají prostor k ovlivňování života lokální komunity, smyslu pro společenskou zodpovědnost subjektů všech tří sektorů a takto mohou společnost (systém) provést integračním procesem, právě kladením důrazu na participaci všech částí systému (ve shodě s Vandenbrouck in Esping-Andersen, 2002). Z hlediska sociální práce tedy působí na makroúrovni.

Pro druhý způsob naplňování integračních cílů – „rovnýma nohama do interakce“ – naopak pozorujeme motivaci začít sociálně podnikat. Zástupci této skupiny zkoumaných sociálních podniků mají zkušenost s cílovou skupinou neprofesní. Obvykle pracovali ve firmě, kde byly zaměstnány i osoby z cílové skupiny (v případě našeho výzkumu Romové nebo osoby se zdravotním postižením). Tito sociální podnikatelé se rozhodli pro podnikání ve chvíli, kdy bylo možné pro něj získat finanční podporu (obvykle z ESF), nemají žádné pozadí sociální práce.

Úryvek rozhovoru se sociálním podnikatelem: „V roce 2009 jsem se rozhodl pro sociální podnikání, založil jsem podnik.... když člověk jde po těch Romech, tam je ta cesta a celé to financování a ta problematika je hodně otevřená. Tam je dost možností, jak se dostat k financím.“

Ve zkoumaných sociálních podnicích snažících se naplnit integrační cíle tímto způsobem nenajdeme pozici sociálního pracovníka ani jiné pomáhající profese. Sociální podnikatelé, s nimiž byly provedeny rozhovory, však shodně popisují, jak se každodenně potýkají s problémy, které plynou ze specifických potřeb jejich zaměstnanců (kolísající úroveň zdravotního stavu, vzdělanostní handicap, finanční problémy, problémy s neadekvátním bydlením, známky xenofobie za strany potenciálních zákazníků) a jak díky těmto problémům musí neustále přizpůsobovat pracovní podmínky. S těmito potížemi se obvykle potýkají sami. Kromě jednoho sociálního podnikatele, který, po nabyté zkušenosti, zaměstnává na částečný úvazek „psychosociální poradkyni“, jež se se zaměstnanci cca jednou měsíčně skupinově i individuálně setkává a poskytuje jim základní poradenství, popř. je odkazuje na zdroje odborné pomoci. Tento podnikatel (zaměstnávající Romy) také společně se svou partnerkou (spoluzakladatelkou sociálního podniku) nepravidelně konzultuje specifika svých zaměstnanců s etnologkou.

Ačkoliv v této skupině sociálních podniků se profese sociální práce nevyskytuje, můžeme i zde určité její podoby pozorovat. Základní sociální poradenství se snaží laicky poskytovat sami sociální podnikatelé (ze své iniciativy se obracejí na sociální pracovníky profesionály s žádostí o radu v konkrétních problémech svých zaměstnanců, nebo je na profesionály po domluvě odkazují; jeden z nich zaměstnává na částečný úvazek ženu z pomáhající profese). Shodně si uvědomují (ač to takto jednotně nenazývají), že k dosažení integračních cílů je potřebná intervence sociální práce na mikroúrovni.

Co se týče sociální práce na makroúrovni (a tedy i integračního procesu v jeho celistvé podobě, nejen na stupni inkluze), můžeme se z provedených rozhovorů domnívat, že sociálním podnikatelům jakoby již na tuto činnost nestačil dech. V porovnání s předchozí skupinou sociálních podnikatelů nedisponují podpůrným multidisciplinárním týmem (buď na něj nemají finance nebo nemohou/nechtějí/nezvládají ho vytvořit), který by působil v integračních dimenzích akulturace-začlenění (Esser, 2000), jejichž postupné dosažení je podmínkou pohybu k dimenzi interakce a postupu do dimenze identifikace. Sociální podnikatelé pak jakoby postrádali energii připravovat ostatní části sociálního systému (lokální komunity, společnosti) na integrační proces, tedy podporovat nezbytný proces participace.

Tab. 2: Srovnání identifikovaných typů sociálních podniků dle vybraných charakteristik

Charakteristiky	1. typ sociálních podniků	2. typ sociálních podniků
sociální podnikatel	zkušenost s cílovou skupinou z hlediska pomáhající profese	civilní zkušenost s cílovou skupinou
důvod založení sociálního podniku	„posunout“ cílovou skupinu v procesu integrace	začít podnikat
management sociálního podniku	multidisciplinární (zapojení pomáhajících profesí)	běžný (bez zapojení pomáhajících profesí)
priority vnitřní	orientace na naplňování specifických potřeb cílové skupiny	převažuje orientace na zisk
priority vnější	aktivizace množství stakeholders s cílem jejich participace na fungování a rozvoje sociálního podniku	převažuje orientace na zisk
sociální práce (úroveň; metoda; aktér)	Mikroúroveň– poradenství; sociální pracovník makroúroveň – komunitní rozvoj; sociální podnikatel	mikroúroveň– poradenství; laicky sociální podnikatel, popř. konzultace sociálního pracovníka makroúroveň – není
formy integrace	postup všemi formami	placement – interakce

Zdroj: Závěrečná zpráva SGS5/FSS/2012 (2013)

Závěr

V době úspor a vysychajících finančních pramenů, díky nimž mohla většina sociálních služeb existovat a relativně uspokojivě (co do kvantity) reagovat na poptávku různorodých cílových skupin svých uživatelů, si poskytovatelé služeb sociální práce stále častěji kladou otázku, jak se stát samostatným, udržitelným, na donorech nezávislým subjektem. Není ojedinělé, že na tuto situaci poskytovatelé

reagují zakládáním institucí skrze podnikatelské myšlení, které je provázeno etikou sociální práce, založeno na integraci sociální služby, byznysu a dovedností v oblasti PR, tedy zakládáním sociálních podniků. Zdá se tedy, že sociální pracovnice a pracovníci zaměstnaní v oblasti sociálního podnikání dostávají vytoužený prostor být iniciátory změny. A to jak v životě svých klientů (mikroúroveň), tak v životě komunity, v oblasti integrace na trh práce, ale i v možnostech ovlivňovat smysl pro společenskou zodpovědnost (makroúroveň) a snad tak dovést proces (re)integrace svých klientů do společnosti. Zde prostřednictvím jejich pracovního uplatnění. Tento směr by snad mohl být jednou z možných reakcí sociální práce na současné společenské změny a měnící se podoby tradičních sociálních rizik.

Zdá se však, že zatímco jsou sociální pracovníci najímáni k poskytování case managementu, individuálnímu poradenství, mezitím ostatní profesionálové vytváří strukturu organizace a působí na makroúrovni. Z prezentovaného výzkumu zdá se být pro sociální práci a její integrační cíle nadějně, když tito „ostatní profesionálové -manageři“ mají pozadí sociální práce. Mohli bychom pak konstatovat (společně se Zahra, 2009, Drayton, 2002, Reis, 1999), že takové sociální podniky a sociální podnikatelé lze považovat za aktéry změny pracující směrem k rozvoji místní komunity. Zároveň se ukazuje, že energie, kterou management tohoto typu sociálních podniků investuje do preciznosti integračního procesu, může být na úkor zvýšených nákladů na provoz podniku, marketingových strategií a tedy i míru zisku. Což pro tyto sociální podniky znamená vysokou míru ohrožení jejich udržitelnosti.

Poděkování

Tento článek byl zpracován s podporou výzkumného projektu: SGS5/FSS/2012 „Sociální práce v kontextu sociálního podnikání“

Reference

- BENT-GOODLEY, T. B. Defining and Conceptualizing Social Work Entrepreneurship. *Journal of Social Work Education*. 48, 2, pp. 291 – 302, 2002. ISSN 10437797
- BORZAGA, C., DEFOURNY, J. *Emergence of Social Enterprise*, London and New York: Routledge, 2004. ISBN 0-203-16467-9
- CAMPI S., DEFOURNY J., GRÉGOIRE O., *Work integration social enterprises: are they multiple-goal and multi-stakeholder organizations?* In Nyssens Marthe (Ed.) *Social Enterprise*, New York: Routledge, 2006. ISBN 978-0415-37878-9
- CASTEL, R. *From Manual Workers to Wage Laborers. Transformation Of The Social Question*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2003. ISBN 0-7658-0149-3
- DOHNALOVÁ M., *Sociální ekonomika* In SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-681-0
- DRAYTON, W. *The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business*. *California Management Review*, 44 (3), 2002, pp. 120 – 132. ISSN 2162-8564

- ESPING-ANDERSEN, G. Why we need a new welfare state. New York: Oxford University Press, 2002.
- ESSER, H. Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft, Frankfurt-New York, Campus, 2000. ISBN 3-593-36383-6
- GOJOVÁ, V. (Ed.) Závěrečná zpráva výzkumu SGS5/FSS/2012, Ostrava: Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita, 2013. Nepublikováno.
- GOLDTHORPE, J. H., LOCKWOOD, D., BECHHOFFER F., PLATT, J. The Affluent Worker in the Class Structure. Cambridge: University Press, 1969. ISBN 521 07231
- HENDERSON, P., THOMAS, D. N. Zručnosti komunitnej práce v susedstvách. Nitra: Centrum komunitního rozvoja, 2007. ISBN 978-80-969638-4-3
- HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. 2. Vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4
- HUBÍK, S. Hypotéza: metodologický nástroj výzkumu ve společenských vědách. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Zdravotně sociální fakulta, 2006. ISBN 80-7040-842-1
- HUNČOVÁ M. Sociální ekonomika a její teoretická východiska. In Sociální ekonomika – sborník materiálů z mezinárodní konference. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem, 2006, s. 37-42. ISBN 80-903519-3-X
- HUNČOVÁ M. Sociální ekonomika, sociální podnik a sociální kapitál. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2007. ISBN 978-80-7044-946-2
- CHYTIL O. Důsledky modernizace pro sociální práci. Sociální práce/Sociálna práca: odborná revue pro sociální práci, 2007/4, str. 64-71. ISSN 1213-6204
- LEHNER, O. M. Social Entrepreneurship Perspectives. Triangulated Approaches to Hybridity. Dissertation thesis. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2012
- LOCKWOOD, D. Social integration and system integration In ZOLLSCHAN, K., HIRSCH, W. (eds.) Explorations in Social Change, London: Routledge, 1964, pp. 244 – 256. ISBN 978-4-904618-04-2
- MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: GRADA, 2006. ISBN 80-247-1362-4
- NICHOLLS, A., CHO A. Social Entrepreneurship: The Structuration of a Field In Nicholls Alex (ed), Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change, Oxford: University Press, 2006, pp. 99–118. ISBN 9780191622953
- NOYA, A., CLARENCE, E. (Eds.). The Social Economy. Building Inclusive Economies. Paris: OECD, 2007. ISBN 978-92-64-03987-2
- NYSSSENS, M. (Ed.) Social Enterprise, New York: Routledge, 2006. ISBN 978-0415-37878-9
- POPPEL, K. Analysing Community work, its Theory and Practice. Philadelphia: Open University Press, Buckingham, 1995, ISBN 0-335-19408-7

PUNCH, K. F. Úspěšný návrh výzkumu. Praha: Portál, 2008.
ISBN 978-80-7367-468-7

REIS T. Unleashing new resources and entrepreneurship for the common good: A scan, synthesis, and scenario for action. Report for the W.K. Kellogg Foundation, 1999.

SHAW, E. Marketing in the social enterprise context: is it entrepreneurial? Qualitative Market Research: An International Journal, 7(3), 2004, pp. 194-205. ISSN 1352-2752

SCHRÖTER, B. Auswirkungen der Ökonomisierung auf die Professionsdiskussion der Sozialen Arbeit. München: Grin Verlag, 2011. ISBN 978-3-531-15492-6

SPATSCHECK, CH. Soziale Arbeit im neoliberalen Kontext. Soziale Arbeit, Band 3, s. 94-103. 2005. ISSN 0490-1606

STRAUSS, A., CORBIN, J. Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. 3rd ed. London: Sage. 2008. ISBN 978-1-4129-0644-9

ZAHRA, S. A., GEDALJOVIC E., NEUBAUM, D. O., SHULMAN, J. M. A typology of social entrepreneurs: Motives, search process and ethical challenges. Journal of Business Venturing, 24(5), 2009, pp. 519 – 532. ISSN 0883-9026

<<http://www.emes.net>>

Vendula Gojová, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální práce
Fráni Šrámka 3, 709 00 Ostrava, Česká republika
E-mail: vendula.gojova@osu.cz
Tel. číslo: +420 605 475 696

Přijato: 01. 01. 2014

Recenzováno: 07. 02. 2014, 13. 02. 2014

Schváleno: 22. 04. 2014